

SLOVENSKÍ DEJATELIA A ETNICKÉ HRANICE NA SEVEROVÝCHODE SLOVENSKA V DRUHEJ POLOVICI 19. A V PRVÝCH ROKOCH 20. STOROČIA¹

Peter KOVAL

Záujem o slovenské teritórium badať v slovenských vzdelaneckých kruhoch už od 17. storočia. Už vtedy prejavili slovenskí vzdelanci záujem nielen o slovenskú minulosť, ale aj o skutočnosť z toho vyplývajúcu, teda o historické územie Slovenska. Aj keď do polovice 19. storočia nebol u predstaviteľov slovenského národného života prítomný program so stanovením samostatného slovenského územia, rozhodujúci vplyv na vývin slovenskej národnej osobitosti malo práve 19. storočie.

Pri vymedzovaní slovenského národného územia bol v 19. storočí uplatňovaný hlavne etnický princíp. Problematickým sa preto nejavilo ani tak slovensko-maďarské pomedzie, ktoré sa dalo relatívne ľahko určiť na základe diametrálne odlišných jazykov, ani hranica medzi Čechmi a Slovákmi, vymedzovaná hranicou medzi Rakúskom a Uhorskom, ani hranica slovensko-poľská, vymedzená Karpatským pohorím, ale slovensko-rusínska etnická hranica. Slovenské a rusínske etnikum si bolo nielenže jazykovo a etnicky veľmi blízke, ale aj dlhotrvajúca štátna príslušnosť k Uhorsku či susedstvo týchto dvoch etník spôsobilo ich vzájomné premiešanie do takej miery, že presné, objektívne určenie ich pomedzia predstavovalo zložitý problém.

V prvej polovici 19. storočia sa svojim etnografickým výskumom uhorských národností predstavil Ján Čaplovič, slovenský advokát, publicista a etnograf. V diele *Etnografia Slovákov v Uhorsku*² umiestnil Slovákov do 36 uhorských žúp. Z toho, podľa neho, boli 4 župy čisto slovenské (Oravská, Trenčianska, Liptovská a Zvolenská). V 9 župách tvorili Slováci väčšinu, o. i. aj v Spišskej, Šarišskej, Zemplínskej a Abovskej. Posledné spomínané boli najvýchodnejšie stolice so slovenskou väčšinou. Čaplovič neuviedol konkrétne názvy slovenských obcí, ktoré by utvárali slovenské etnické územie v týchto stoliciach, a tým aj slovenské etnické hranice na východe, ale len skonštatoval, že na Spiši bolo 186 slovenských obcí, v Šariši 253, pričom mestá Prešov, Sabinov pokladal za skoro čisto slovenské, na Zemplíne našiel 226 slovenských obcí a v Above žili Slováci v 360 osadách.³ Čaplovičovo videnie rozsahu slovenského etnika sa ukázalo na jeho mape Uhorského kráľovstva, uverejnenej ako príloha k jeho práci *Gemälde von Ungarn*, vydané v roku 1829. Súvislé slovenské osídlenie na mape bolo na západe a severe ohraničené štátnymi hranicami Uhorska a na východe smerovalo od Bardejova k Hanušovciam a Trebišovu (slovensko-rusínske obyvateľstvo Zemplína, tzv. sotákov z tohto územia vynechával).⁴

Maďarizačné tlaky, v kontexte ktorých pri riešení slovenskej otázky prinášali slovenskí národní reprezentanti aj názory vymedzujúce slovenské etnické územie, patrili v 19. storočí k rozhodujúcim podnetom k stanoveniu slovenského etnického územia. Etnické územie sa

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA MŠ SR č. 1/3741/06.

² ČAPLOVIČ, Ján: *Etnografia Slovákov v Uhorsku*. Bratislava : SPN, 1997. 301 s.

³ ČAPLOVIČ, Ján: *Etnografia Slovákov...*, s. 32 - 33.

⁴ BOKES, František: *Vývin predstáv o slovenskom území v 19. storočí*. Martin : Matica slovenská, 1945, s. 11-12.

stávalo v spojitosti s európskym nacionalizmom 19. storočia aj pre Slovákov súčasťou formovania národného povedomia a jedným z prirodzených znakov slovenského národa.⁵

O vymedzenie slovenského etnického územia, ako aj o vyzdvihovanie svojbytnosti Slovenska a Slovákov ako etnickej skupiny, sa pokúsil Pavol Jozef Šafárik vo svojich prácach *Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí* (Budín 1826), a najmä v *Slovanskom národopise*, ktorý vyšiel v roku 1842, t. j. na začiatku silnejúcich maďarizačných tendencií. V *Slovanskom národopise* vymedzil Šafárik slovenské etnické hranice v súlade s rozsahom slovenského nárečia a uviedol stolice obývané slovenským obyvateľstvom: „*V tomto ohraňení žijú Slováci v pätnástich stolicích severozápadného Uhorska, a to v Trenčianskej, Turčianskej, Oravskej, Liptovskej a celej Zvolenskej, v Nitrianskej, Spišskej, Šarišskej, Tekovskej, Zemplínskej, Gemerskej a Hontskej vo väčšej polovici, v Prešporskej, Novohradskej a Abaujvárskej v menšej polovici. Okrem toho nachádzajú sa slovenské osady v dvadsiatich iných stolicích, a síce v najväčšom počte v stolici Peštianskej... v Uhvárskej medzi Rusínmi Bežovce, Jenašovce, Revište, Jenkovce atď.*”⁶ Ak by sme si mali všimnúť hranicu medzi slovenským a rusínskym alebo maloruským obyvateľstvom, ako ho Šafárik nazýval, tak tá, podľa neho, začínala v poľskej obci Piwniczna a ďalej „*viedla korytom Popradu až do Leluchova, potom riečištom Tople cez Rokytov k Dlhej Lúke pri Bardejove, odtiaľ na juh cez Kurimu až do blízkosti Hanušoviec zasa k Topli, odtiaľ zahýbala na sever a obchádzala Stropkov, Sninu a Humenné a dostávala sa k Hanušovciam, odkiaľ viedla korytom Tople a Ondavy až po ústie Tarnavy do Tople.*”⁷

Aj napriek tomu, že Šafárik nevymedzil slovenské územie presne, t. j. nevymenoval konkrétne dediny obývané slovenským a rusínskym etnikom či zmiešané sídliská, jeho poznatky boli cenným podkladom pre nasledujúce obdobie. Takéto vymedzenie bolo významným fundamentom pre slovenských národovcov v súvislosti s ich úsilím o formulovanie národných požiadaviek, medzi ktorými sa začala objavovať aj požiadavka osobitného slovenského územia.

Ludovít Štúr v roku 1842 do svojho návrhu petície pripravovanej pre snem zakomponoval myšlienku územného a politického osamostatnenia Slovenska. V petícii o. i. žiadal zrušenie maďarizačných zákonov v slovenských stolicích a zachovanie slovenčiny v školách, v úradoch a v súdnictve. Pri nesplnení týchto požiadaviek chcel „*zriadiť Slovensko dobe a cieľu primerane so zvláštnym snemom pod ochranou kráľa po vzore Chorvátska a Slavonska a podľa príkladu samostatného Slovenska za dôb Jiskrových*”⁸. Tieto požiadavky neboli nikdy snemu predložené, ostávajú však dôkazom toho, že slovenskí národovci už začiatkom 40. rokov 19. storočia dokázali premýšľať o samostatnej národnej existencii Slovákov i po stránke politickej, teda aj na vlastnom etnickom teritóriu.

⁵ Miroslav Hroch pri charakteristike moderného národa, okrem iného, uviedol, že moderný národ žije na území, ktoré má inštitucionalizovanú vnútornú správu a jeho príslušníci poznajú hranice „tohoto“ územia, ktoré považujú za „svoje“. Bližšie pozri HROCH, Miroslav: *V národnom zájmu. Požiadavky a ciele evropských národných hnutí devatenásťého storočia vo srovnávací perspektíve*. Praha : Lidové noviny, 1999, s. 11-12.

⁶ ŠAFÁRIK, Pavol Jozef: *Slovanský národopis*. Košice : Oriens, 1995, s. 76.

⁷ BOKES, František: *Vývin predstáv o slovenskom území v 19. storočí*. Martin : Matica slovenská, 1945, s. 14.

⁸ RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie roku 1848 – 49. Dejiny a dokumenty I., I. časť*. Martin : Matica slovenská, 1937, s. 130-131.

Vyjadrenia či názory niektorých príslušníkov štúrovskej generácie však prezrádzali, že východnú hranicu slovenského etnika nemali celkom ujasnenú, ba objavili sa aj pochybovačné hlasy o tom, či severovýchodné Slovensko je ešte slovenským územím.

Medzeru v informovanosti o pomeroch na východnom Slovensku a o jeho slovenskom osídlení vyplňal Bohuš Nosák-Nezabudov dvoma cestopismi *Listy z neznámej Zeme k L...* a *Spomienky potiské* uverejnené v *Orle tatranskom* v rokoch 1845 – 1847.⁹ Spomínané práce boli výsledkom takmer mesačnej cesty (uskutočnenej v roku 1843) po „*neznámej zemi*“, v rámci ktorej navštívil aj tri východoslovenské stolice – Spiš, Šariš a Zemplín – kde sa stretával s predstaviteľmi slovenskej inteligencie. Všetky tri oblasti východného Slovenska vnímal ako slovenské oblasti so slovenským obyvateľstvom a s hlbokou slovansko-slovenskou históriou, ako slovenský, neustále sa rozvíjajúci organizmus. Na Zemplíne sa zastavil v dedinke Pozdišovce. Vnímal ju ako jednu z najvýchodnejších slovenských dedín, resp. ako už „*stratenú vartu Slovenstva*“. Jedinou výnimkou bol Prešov, ktorý bol pre neho nemecko-maďarským mestom.¹⁰

Štúrovská generácia nechápala východoslovenské územie jednotne a s určitosťou možno tvrdiť, že niektorí jej významní predstavitelia neprijímali východné Slovensko ako slovenské územie, aspoň nie v čase, keď sa rozhodovali, ktoré slovenské nárečie si vyberú za základ budúcej spisovnej slovenčiny. Ondrej R. Halaga zastáva názor, že samotný Štúr schválil „*derogovanie reči Spiša, Šariša...*“, že „*nie je ... celkom pravdivá a pôvodná slovenčina*“, iba „*miešanina v pôvodne ruskom Potisi*“¹¹. Halaga vo svojom hodnotení štúrovcov ďalej uvádza, že: „*V intenciách romantizmu a preferovania stredoslovenských Horniakov dochádza k mylnej diferenciacii východoslovenských nárečí na „polsko-slovenské nárečí – propletené polskými slowy a výrazy“ a „rusko- čili rutensko-slovenské nárečí – promíchané ruštino-u“*¹², *k izolácii východoslovenskej reči a ľudu, zdiskreditovaniu pôvodu Východoslovákov. V 40. rokoch deklarovali, že od východu kmen Polští sa menuje Slovjak.*¹³ Chtiac či nechtiac, podľa Halagu, štúrovci propagovaním svojich domnienok „*hnali derogované povedomie vsl. vzdelancov do bezvýchodnosti a izolácie. Utvárali ideálne pomery pre nástup maďarizácie na Východe*“¹⁴ a v podstate priznávali časť severovýchodného Slovenska neslovenskému, v tomto prípade rusínskemu či poľskému obyvateľstvu.

Halaga si všimol aj dobové reakcie na uvedené názory štúrovcov. Výčitky z východného Slovenska, že štúrovci nebrali ohľad pri uzákoňovaní slovenčiny na východné Slovensko ako slovenské územie, boli zahrnuté v príspevkoch zborníka *Hlasové o potrebe jednoty spi-*

⁹ NOSÁK, Bohuš: *Listy z neznámej Zeme k L*. In: *Orol Tatranský*, I, 1845 – 46, č. 10, s. 77-80; č. 11, s. 84-86; č. 13, s. 101-104; č. 14, s. 108-110; č. 16, s. 124-127; č. 17, s. 133-136; č. 18, s. 139-142; NOSÁK, Bohuš: *Spomienky potiské*. V listoch Jánovi Kadavému. In: *Orol Tatranský*, II, 1846 – 47, č. 51, s. 402-406; č. 52, s. 410-411; č. 56, s. 441-443; č. 57, s. 449-452; č. 76, s. 64-66; č. 77, s. 612-613.

¹⁰ SEDLÁK, Imrich: *Bohuš Nosák-Nezabudov*. Martin : Matica slovenská, 1982, s. 75-78.

¹¹ *Východoslovenský slovník. Historicky dokumentovaný (921 – 1918); paralely české, slovenské ekvivalenty. I. diel A – O*. Zredigoval Ondrej R. Halaga. Košice; Prešov : Universum, 2002, s. 44.

¹² *Hlasové o potrebe jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky*. Praha 1846, s. 103. Citované podľa: *Východoslovenský slovník. Historicky dokumentovaný (921 – 1918); paralely české, slovenské ekvivalenty. I. diel A – O*. Zredigoval Ondrej R. Halaga. Košice; Prešov : Universum, 2002, s. 44.

¹³ *Východoslovenský slovník. Historicky dokumentovaný (921 – 1918); paralely české, slovenské ekvivalenty. I. diel A – O*. Zredigoval Ondrej R. Halaga. Košice; Prešov : Universum, 2002, s. 46.

¹⁴ *Východoslovenský slovník. Historicky dokumentovaný (921 – 1918); paralely české, slovenské ekvivalenty. I. diel A – O*. Zredigoval Ondrej R. Halaga. Košice; Prešov : Universum, 2002, s. 47.

sovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky, vydaného z iniciatívy Jána Kollára v Prahe roku 1846. Halaga sa domnieva, že práve preto, aby zmiernil urazené hlasy z východného Slovenska, Štúr v prvom, „v štúrovčine napísanom, kalendári na rok 1847¹⁵ uviedol, že nová slovenčina odklíňa a prebúdzá slovenské kraje spišské, šarišské a zemplínske“¹⁶.

Na druhej strane štúrovské presvedčenie o neslovenskosti východného Slovenska zo začiatku 40. rokov podporovali napr. aj názory Jonáša Záborského, dobre poznajúceho pomery na východnom Slovensku. Záborský zastával názor, že Rusíni boli až do začiatku 14. storočia rozšírení až po Liptov a poslovenčili sa tým, že prestúpili z pravoslávia k západnej cirkvi. O pôvode východoslovenského nárečia preto uviedol: „Vidí sa však, že terajšie ‚šarišské‘ nárečie je len slovenčinou mocno napustená ruština, teda útvár nie tak dávny. Vec je v tom, že s obracaním v latinstvo boli pravoslávny Rusi poslovenčení.“¹⁷

Za základný národnorevolučný program Slovákov v rokoch 1848 – 1849 boli považované Žiadosti slovenského národa prijaté 10. mája 1848 v Liptovskom Sv. Mikuláši. Žiadosti, aj keď sa v nich prízvukovala slovenská národná individualita a potreba vymedzenia etnických hraníc každého národa v záujme účasti v národných snemoch a potreby organizovania miestnej administratívy (obecnej, okresnej a stoličnej), však neobsahovali explicitne požiadavku samostatného územia. Zo Žiadostí sa nedá vyčítať, ako predstavitelia slovenského národného hnutia vnímali slovenský etnický priestor na východ.¹⁸

Samo Vozár, príslušník štúrovskej generácie, vo svojej brožúre *Hlas od Tatier*, ktorú napísal po revolúcii 1848 a vyšla až po jeho smrti v roku 1851, tvrdil, že hranice uhorských dištriktov môžu byť aj národopisnými hranicami jednotlivých národností Uhorska. Navrhoval, aby sa jednotlivé dištrikty nazývali podľa národa, ktorý ich obýva: „*Veľvaradínsky rumunským, košický rusínskym, pešťbudínsky maďarským, prešporský slovenským a šopronský na vďak nemeckej vláde, že tak určila zem národnostiam, švábskym*“¹⁹. Aj keď sa Slováci nachádzali vo všetkých piatich dištriktoch, väčšinu podľa Vozára tvorili len v prešporskom. Košický dištrikt, „*jehož stolic všetky do Tisy pospiechajú, má v Šariši, Zemplíne, Ungváru, Bereg, Ugoči a Marmaroši počtom základné obyvatelstvo Rusínov*“²⁰.

Je potrebné poznamenať, že Vozár len okomentoval už jestvujúce rozdelenie jednotlivých dištriktov, ktoré pred ním rozdelili, resp. pokúšali sa rozdeliť napr. aj J. V. Heufler či L. Rosenfeld. Dvorný radca Rosenfeld len nadviazal na Heuflera a jeho národnostnú (rečovú) mapu vydanú v roku 1845. Tvrdil, že celá severozápadná časť Karpát bola slovenská a len jej vonkajšie výbežky, ktoré išli až po Dunaj, boli čiastočne osídlené maďarským etnikom. Podľa Rosenfelda jazyková demarkačná čiara medzi Slovákami a Maďarmi začínala v Bratislave a pokračovala cez Galantu, Tekov, Levice, Šahy pozdĺž Ipl'a na Lučenec, Rimavskú Sobotu,

¹⁵ *Domová pokladnica. Kalendár na rok običajní: 1847*. Skalica (Daniel Lichard).

¹⁶ *Východoslovenský slovník. Historicky dokumentovaný (921 – 1918); paralely české, slovenské ekvivalenty. I. diel A – O*. Zredigoval Ondrej R. Halaga. Košice; Prešov : Universum, 2002, s. 49.

¹⁷ *Letopis Matice slovenskej*, X., I., s. 18. Citované podľa: CZAMBEL, Samuel: *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. I. Východoslovenské nárečie*. Martin : Knižtlačiarsky účastinársky spolo-
kok, 1906, s. 23.

¹⁸ KLIMKO, Jozef: *Vývoj územia Slovenska a utváranie jeho hraníc*. Bratislava : Obzor 1980, s. 64.

¹⁹ VOZÁR, Samo: *Hlas od Tatier*. Banská Bystrica 1851. In: BOKES, František: *Vývin predstáv o slovenskom území v 19. storočí*. Martin : Matica slovenská, 1945, s. 85.

²⁰ VOZÁR, Samo: *Hlas od Tatier*. Banská Bystrica 1851. In: BOKES, František: *Vývin predstáv o slovenskom území v 19. storočí*. Martin : Matica slovenská, 1945, s. 8-84.

Rožňavu až do Košíc. Na východ od Slovákov, podľa Rosenfelda, „v *Karpatoch bývajú Rusíni v župe Šarišskej, Zemplínskej, Abaujskej a Berežskej*“²¹.

V *Slovenskom prosbopise* z marca 1849 sa už nachádzala požiadavka administratívno-právneho odlúčenia Slovenska od Uhorska, resp. uznanie slovenského národa za samobytný, vyčlenenie osobitného územia na etnickom základe a zriadenie politických inštitúcií spájajúcich Slovensko s ostatnými časťami monarchie.²² Tieto požiadavky sa odlišovali od požiadaviek tzv. konzervatívnych Slovákov tiež z marca 1849. Ich predstaviteľom bol právnik a slovenský vládny dôverník František Hánrich so svojim *Pamätným spisom*.

Hánrich do Pamätného spisu zhrnul požiadavky z elaborátov slovenských vládnych dôverníkov z marca 1849. V ňom síce nežiadal samostatné slovenské územie, ale Slovákov rozdelil do žúp podľa etnických hraníc, resp. župy delil na tri jazykové oblasti. Prvú tvorili župy, v ktorých sa používala slovenčina, a teda považoval ich za čisto slovenské župy (Nitrianska, aj napriek niekoľkým maďarským obciam na juhu, Trenčianska, Turčianska, Oravská, Liptovská, Zvolenská, Spišská a Šarišská). Do druhej skupiny zaradil miešané župy, obývané prevažne Slovákami (Bratislavská, Tekovská, Hontianska, Novohradská, Gemerská, Turnianska, Abovská, Zemplínska, Berežská, Užská a Ugočská). Poslednú tretiu skupinu tvorili župy, v ktorých Slováci žili roztrúsení v maďarskom či v inom etnickom území.²³ Hánrichov projekt na úpravu národnostných pomerov v porovnaní s inými návrhmi bol z hľadiska vymedzenia slovenského územia dovtedy najrozsiahlejší, keďže posunul slovenský etnický priestor výrazne na východ.

Podľa predstáv ďalšieho vládneho dôverníka Jána Kollára malo byť Slovensko samostatnou korunnou krajinou s rovnakými právami ako zvyšné krajiny Rakúska. Jeho územie sa malo zhodovať s rozložením slovenského etnika v severnom Uhorsku, zisteného na základe úradného sčítania obyvateľstva. Územie Slovenska sa tak malo kryť so súvislým slovenským osídlením v severnej časti Uhorska. Toto vymedzenie však narážalo na niekoľko ťažkostí, napr. vo vzťahu k východnej etnickej hranici medzi Slovákami a Rusínmi. Kollár rozdelil Slovensko na štyri dištrikty, kraje – Dolné Považie, Horné Považie, Banský dištrikt a Toryský dištrikt. K Dolnopovažskému dištriktu mali patriť slovenské časti Bratislavskej a Nitrianskej stolice a južná časť Trenčianskej stolice, k Hornopovažskému dištriktu severná časť Trenčianskej stolice, Turčianska, Oravská a Liptovská stolica, Banský dištrikt mali vyplňať Zvolenská, Tekovská, Ostrihomská, Hontianska, Novohradská a Gemersko-malohontská stolica, k Toryskému dištriktu mali patriť Šarišská, Spišská, Zemplínska a Abovská stolica.²⁴ Kollár dištrikty ďalej rozdeľoval na okresy a je zrejmé, že Kollár zmiešané okresy so slovenským a rusínskym obyvateľstvom pripojil k slovenskému územiu. Treba však ešte poznamenať, že Kollár územný rozsah dištriktov vymedzil nielen na základe národnostného zloženia, ale aj pod vplyvom konfesijného (dištriktuálneho) rozdelenia v evanjelickej cirkvi.

²¹ BOKES, František: *Dejiny Slovenska a Slovákov od najstarších čias po oslobodenie*. Bratislava : SAVU, 1946, s. 187. Porovnaj tiež s BOKES, František: *Vývin predstáv o slovenskom území v 19. storočí*. Martin : Matica slovenská, 1945, s. 21, kde autor uvádza, že „Rosenfeld nepočítal k slovenskému územiu oblasť, ktorú tvoria stolice na východ od Spiša“.

²² *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti. I.* Bratislava : Národné literárne centrum, 1998, s. 318-319.

²³ BOKES, František: *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848 – 1914, I., 1848 – 1867*. Bratislava : SAV, 1962, s. 75.

²⁴ BOKES, František: *Dejiny Slovenska a Slovákov od najstarších čias po oslobodenie*. Bratislava : SAVU, 1946, s. 202-203.

Ludovít Štúr, Jozef Miloslav Hurban a Michal Miloslav Hodža sa vyjadrili k slovenskému etnickému územiu v petícii z 13. apríla 1849 predloženej viedenskej vláde. Petícia obsahuje žiadosť o samostatné slovenské územie v rámci habsburskej monarchie, pričom Slováci v nej boli uvádzaní ako trojmiliónový národ kompaktno obývajúci územie od Dunaja pozdĺž Karpát až po rieku Topľu a Ondavu.²⁵

Žiadosti Slovákov v 40. rokoch 19. storočia, v ktorých sa odrážali aj ich predstavy o slovenskom území, neboli celkom úspešné kvôli celkovej spoločensko-politickej situácii, nezgodám na viedenskom dvore a pod. So žiadosťami na vyčlenenie samostatného slovenského územia prišli Slováci opäť v 60. rokoch 19. storočia.

Štefan Marko Daxner predstavil vývin slovenského národnoemancipačného hnutia vo svojom *Hlase zo Slovenska* vydanom v januári 1861. Zaoberal sa jeho historickými, štátoprávnymi, hospodárskymi, sociálnymi, kultúrnymi podmienenosťami a predstrel ideové postuláty programu slovenského národného hnutia. Daxner v práci aj etnicky vyčlenil slovenský priestor. Slovákov spolu s ostatnými severouhorskými slovanskými etnikami územne umiestnil nasledovne: „*My severo-uhorskí Slaviani ako súvislý celok, pretrhnutý iba asi 40 000 spišskými Nemcami, obydlení sme vo vrchovatých horných krajoch Uhorska od Bratislavy (Prešporka) a moravských hraníc počnúc, až po východnú stranu Haliče a Bukoviny*“²⁶ a rozdelil nárečia obyvateľov na východné (ruské) a západné (slovenské). Nárečovú hranicu určil takto: „*Tieto dve pomaly jedno do druhého splývajúce nárečia rozhranujú sa v doline topliansko-ondavsko laboreckej, v Zemplínskej stolici.*“²⁷

2. apríla 1861 začal svoje zasadnutie uhorský snem, prerokujúci o. i. aj otázky uhorskej národnostnej politiky, resp. riešenia národnostnej otázky v Uhorsku. S prvým návrhom slovenských národných požiadaviek prišiel Janko Francisci. V *Pešťbudínskych vedomostiach* v roku 1861 uverejnil článok *Severoslovania v Uhrách, t. j. Slováci a Rusíni a krajinský snem uhorský*. Ako názov článku prezrádza, netýkal sa len národných potrieb Slovákov, ale i spoločných požiadaviek Slovákov a Rusínov, ktoré prezentoval v 5. bodoch: „*1. vydeliť Slovákmí a Rusínmi kompaktno obývané územie severného Uhorska ako ich autonómnou národnú oblasť a určiť jeho južné hranice rozdelením národnostne zmiešaných žúp a okresov podľa národopisnej čiary; 2. zabezpečiť, aby na tomto území úradnou rečou na všetkých úsekoch verejného života „slovenská alebo rusínska bola“ a aby všetky úrady boli obsadené „len obyvateľmi týchto stolíc“; 3. pre Slovákov a Rusínov zriadiť na ich národnom území autonómne národné cirkevné organizácie a v školstve všetkých stupňov zaviesť vyučovanie v ich materinskej reči; 4. zabezpečiť slobodné zakladanie národnokultúrnych, literárnych a vedeckých spoločností a ústavov a ich rovnaké dotovanie zo štátnych fondov ako maďarských; 5. zabezpečiť, aby Slováci a Rusíni mali právo v záležitostiach národnokultúrnych, školských, hospodárskych a cirkevných slobodne zvolávať národné porady, snem, prípadne aj všeobecné národné zhromaždenie.*“²⁸

²⁵ BOKES, František: *Dejiny Slovenska a Slovákov od najstarších čias po oslobodenie*. Bratislava : SAVU, 1946, s. 205.

²⁶ DAXNER, Štefan Marko: *Slovenská otázka od konca 18. storočia*. Martin : Kníhtlačiarsky učastinársky spolok, 1912, s. 4 - 5.

²⁷ DAXNER, Štefan Marko: *Slovenská otázka od konca 18. storočia*. Martin : Kníhtlačiarsky učastinársky spolok, 1912, s. 5.

²⁸ *Dejiny Slovenska III*. Hlav. red. Samuel Cambel. Bratislava 1992, s. 305; BOKES, František: *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848 – 1914, I., 1848 – 1867*. Bratislava : SAV, 1962, s. 75.

Francisciho návrh riešenia, okrem toho, že bol adresovaný snemu, mal prebudiť a vyvolať diskusiu v slovenskej a rusínskej verejnosti o postavení Slovákov a Rusínov v Uhorsku. Pri koncipovaní požiadaviek uvažoval realisticky. Uvedomoval si, že jeho žiadosti majú väčšiu šancu na úspech, keď sa budú dotýkať oboch národností, keďže Slováci bez pomoci ostatných nemaďarských národov mali len minimálnu šancu na získanie ústupkov zo strany uhorských vládncích síl. Rátal s pomocou Rusínov, poznajúc ich požiadavky z roku 1848 skoncipované Adolfom Dobrianskym na vytvorenie rusínskej autonómie spojením územia, na ktorom žijú uhorskí a haličskí Rusíni. Francisci vedel, že predstavy Slovákov o vlastnom etnickom území sa krížia s predstavami rusínskych predstaviteľov o rusínskom etnickom priestore. Uvedomoval si, že slovensko-rusínske hranice môžu byť tým konfliktným bodom, ktorý by mohol znepriatelíť dva si blízke susedné národy. Chcel tomu predísť aj tým, že svoje požiadavky skoncipoval tak, ako ich uverejnil v uvedenom článku, teda ako spoločné požiadavky Slovákov a Rusínov.²⁹ Príspevok Janka Francisciho v Pešťbudínskych vedomostiach predchádzal slovenskému národnému zhromaždeniu v Martine a jeho požiadavke utvorenia Hornouhorského slovenského Okolia.

Národné slovenské shromaždenie v Turčianskom Sv. Martine, ako znel jeho oficiálny názov, sa konalo 6. a 7. júna 1861. Išlo o zasadnutie predstaviteľov slovenského národného života, ktorí v diskusii posudzovali návrh programového dokumentu, vypracovaného Štefanom Markom Daxnerom. Jeho podstata bola založená na požiadavke uznania národnej rovnoprávnosti a s tým súvisiacim priznaním samobytnosti a samosprávnej suverenity na vlastnom národnom území, ktoré by sa vydeleno ako samostatný Hornouhorský slovenský dištrikt – Okolie.

Na Memorandovom zhromaždení sa rozprúdila bohatá diskusia a poskytol sa priestor mnohým diskutérom, umožňujúc tak prezentovať názory, pocity a spomienky. Samotná požiadavka slovenského osobitého územia vyvolala asi najväčší záujem medzi účastníkmi, diskutujúcimi o predstavenej požiadavke Daxnera zastávajúceho názor, že Slováci sú najstaršími obyvateľmi „uhorskej zeme“ obklopení Karpatami, a preto majú nárok na to, „*aby osobnosť národa slovenského uznaná bola v priestore tom, ktorý on ako jedna, nepretržitá, súvislá masa skutočne zaujíma, pod menom Horno-uhorského slovenského dištriktu – podporujúc vyhraničenie také dôslednosťou rozumnej politiky a rovnoprávnosti národnej, dľa ktorej vidina skutočnosti požaduje, holá všeobecnosť v istú určitosť prechodí a uznanie osobnosti i vymedzenie tejto neomylné predpokladá...*“³⁰. Presné, podrobné hranice dištriktu ani Daxner a ani účastníci zhromaždenia, ktorí mu dávali za pravdu, neuviedli. Z textu samotného Memoranda národa slovenského vyplýva, že jadro Hornouhorského slovenského Okolia mali tvoriť čisto slovenské stolice Trenčianska, Oravska, Turčianska, Zvolenská, Liptovská, Spišská, Šarišská a čisto slovenské časti zmiešaných stolíc Prešporskej, Nitrianskej, Tekovskej, Hontianskej, Novohradskej, Gemerskej, Turnianskej, Abovskej a Zemplínskej stolice „*národopisnou čiarou označené*“, ktoré „*môžu sa bez významných ťažkostí alebo ako nové župy usporiadať, alebo – kde to nemožno, susedným slovenským stoliciam prívlečiť*“³¹.

²⁹ ŠVORC, Peter: *Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou (1919 - 1939)*. Prešov : Universum, 2003, s. 17-18.

³⁰ Zápisnica Slovenského národného shromaždenia v Turčianskom Svätom Martine dňa 6. a 7. júna 1861. In: *Slovenské národné shromaždenie v Turčianskom Sv. Martine 1861*. Zost. A. Sládkovič. Do tlače pripravil Fr. Hrušovský. Martin : Matica slovenská, 1941, s. 63.

³¹ Prídavok. (Úverné listiny, plnomocenstvá, návrhy, hlasy úradné, hromadné a súkromné; prípisu mestu Sv. Martinu atp.) In: *Slovenské národné shromaždenie v Turčianskom Sv. Martine 1861*. Zost. A. Sládkovič.

Daxnerov návrh vymedzenia slovenského územia mal aj svojich odporcov. Nešlo tu však ani tak o problém nepresnosti jeho hraníc, pretože tie, ako sme uviedli, neboli taxatívne vymedzené. Skôr boli odporcovia Daxnerovho návrhu proti vytvoreniu samostatného dištriktu ako celku. Napríklad Jozef Just, stoličný hodnostár, statkár a prívrženec reformného hnutia uhorskej strednej šľachty, sa vyslovil proti dištriktu v tom zmysle, že: „*Otázka je, či by vyhraničenie otázne našlo sympatie nielen vo vojvodstve, medzi Rusínmi, v Haliči, ale najmä u nás samých. Ľud náš, bezpochyby, nesúhlasí s otáznym dištriktom a miesto súhlasu mohli by sme očakávať reakciu. ... My nechceme byť odlúčení od Uhorskej krajiny, už aj preto, že máme aj dolnozemskej Slovákov, ktorí by takým dištriktom z rovnoprávnosti vytvorení byť mohli.*“³² Just sa obával, že vytvorením dištriktu by došlo k rozdrobeniu krajiny a uškodilo by to aj Slovákom žijúcim mimo tohto vymedzeného územia.

Daxnerov návrh na stanovenie slovenského Okolia jednoznačne podporil Jozef Miloslav Hurban slovami: „*My chceme vedieť, ktorý kúsok zeme na širokom svete je slovenský kúsok zeme!*“ a reagujúc aj na Justa ďalej povedal: „*Tamtie podozrievania, že to znamená trhať krajinu, sú veľmi jalové, lebo keď predtiský a zátiský dištrikt netrhalý krajinu, nebude krajinu trhať ani okolie vyhraničené slovenské. Bez určenia zeme, kde je osobnosť národa slovenského pánom svojim vlastným, nesprostíme sa nikdy odrodilstva nešťastného... Ja teda žiadam svojmu národu, aby bol v Uhrách úplne slobodný, a tým môže len vtedy byť, keď bude dištrikt či Okolie a šľachta v ňom národná.*“³³

V diskusiách o vymedzení slovenského územia na Memorandovom zhromaždení sa nepriamo kládol dôraz na južné hranice slovenského etnika. Všetci účastníci vedeli, že na východe Slováci susedia so svojím blízkym slovanským – rusínskym etnikom, s ktorým ich spájajú rovnaké osudy, čo do postavenia v uhorskej monarchii. Uvedomovali si, že pri otvorení diskusie o vymedzení východnej slovenskej hranice by sa mohli dostať do konfliktu s predstaviteľmi Rusínov, zvlášť keď medzi účastníkmi zhromaždenia bol prítomný aj Kornel Dobriansky, brat Slovákom uznávaného Adolfa Dobrianskeho. Snáď aj preto diskutéri túto otázku, ako to zápisnica zhromaždenia prezrádza, zámerne obchádzali. Aj tak sa však otázky slovensko-rusínskeho pomeru vedome či nevedome dotkli, ako bolo uvedené vo výroku Jozefa Justa, obávajúceho sa, či vymedzenie slovenského Okolia prijmú Rusíni aj Slováci. Na Justove vystúpenie, ktoré mohlo znamenať začiatok naštrbenia vzájomných slovanských vzťahov, zareagoval spomínaným vystúpením Jozef Miloslav Hurban, vyjadrujúci slovenskú solidárnosť so všetkými národmi Uhorska, a prehlasujúc, že Slováci chcú „*stát ohľadom národnosti slovenskej s Rusínmi, Rumunmi, Srbmi, Chorvátmi, vzájomne brániť chcúc právo k osobnosti národnej*“.³⁴ Z tých istých dôvodov bol pravdepodobne napísaný *Prípis Slovákov*

---

kovič. Do tlače pripravil Fr. Hrušovský. Martin : Matica slovenská, 1941, s. 291; tiež ŠKULTÉTY, Jozef: *Memorandum národa slovenského 1861*. Martin 2001, s. 32.

³² Denník slovenského národného shromaždenia v Turčianskom Sv. Martine dňa 6. a 7. júna 1861. In: *Slovenské národné shromaždenie v Turčianskom Sv. Martine 1861*. Zost. A. Sládkovič. Do tlače pripravil Fr. Hrušovský. Martin : Matica slovenská, 1941, s. 172-173.

³³ Denník slovenského národného shromaždenia v Turčianskom Sv. Martine dňa 6. a 7. júna 1861. In: *Slovenské národné shromaždenie v Turčianskom Sv. Martine 1861*. Zost. A. Sládkovič. Do tlače pripravil Fr. Hrušovský. Martin : Matica slovenská, 1941, s. 180.

³⁴ Denník slovenského národného shromaždenia v Turčianskom Sv. Martine dňa 6. a 7. júna 1861. In: *Slovenské národné shromaždenie v Turčianskom Sv. Martine 1861*. Zost. A. Sládkovič. Do tlače pripravil Fr. Hrušovský. Martin : Matica slovenská, 1941, s. 181.

k Chorvátom, Srbom, Rusínom a Rumunom, v ktorom sa Slováci obracali na všetky spomínané národy, „aby ste Memorandum toto pozornosťou Vašou udôstojnili a v ňom vysloveným našim národným žiadosťami zadostučinenie slovom i skutkom vymáhali. Takže i nabudúce čokoľvek na ceste práva a spravodlivosti za uhájenie a zveličenie národnosti našej podujme, o tom všetkom Vás uvedomiť a ku slavobratskej súčinnosti dôverne povolať neobmeškáme...“³⁵. Pod Prípis sa podpísali zapisovateľ Viliam Paulíny-Tóth a predseda slovenského národného zhromaždenia Ján Francisci.³⁶

Memorandové zhromaždenie sa problematikou slovensko-rusínskej etnickej hranice nezaoberalo, a to jednak už skôr uvedeného dôvodu, ale aj preto, že samotní účastníci a koniec koncov aj tí, ktorí do Martina z rôznych dôvodov nemohli prísť a poslali svoje návrhy na znenie Memoranda písomnou formou³⁷, v uvedenej otázke nemali celkom jasno. Prevládali síce názory, že slovenský etnický priestor siaha niekde na Zemplín, no vyskytli sa hlasy, tvrdiace, že slovenský národ „býva od Trnavy do Beregu“³⁸. Treba však podotknúť, že všetkým účastníkom bolo jasné, že ani Spiš a Šariš, označované za slovenské stolice, nie sú čisto slovenské a evidovali v nich rusínske, resp. poľské obyvateľstvo. Presnú etnickú hranicu s konkrétnymi geografickými bodmi (obcami, vrchmi či riekami) si na memorandovom zhromaždení netrúfol načrtnúť nikto, a to ani v prípade, ak išlo o hranicu medzi Slováckmi a Maďarmi, kde ako pomôcka mohla slúžiť jasná odlišnosť maďarského a slovenského jazyka. Dôkazom toho boli aj spory o pomenovanie slovenského územia, keď sa na memorandovom zhromaždení „začalo taktizovať, od konkrétneho dištriktu prešlo sa cez „horné slovenské vidieky“ až po neurčité Okolie“³⁹.

Slovenská delegácia vedená Jánom Franciscim odovzdala Memorandum národa slovenského do rúk predsedovi uhorského snemu Kolomanovi Tiszovi v Pešti 26. júna 1861. K prerokovaniu Memoranda snemom nedošlo, nakoľko bol dňa 22. augusta 1861 rozpustený panovníkom. K diskusii o Memorande nedošlo ani po obnovení činnosti snemu. Slovenské národné zhromaždenie však vypracovalo dokument, predstavujúci oficiálnu politickú platformu Slovákov až do roku 1918.

Druhým významným dokumentom, podpísaným 52 signatármi, bol *Slovenský prestolný prosbopis*, resp. *Viedenské memorandum*, určený a odovzdaný do rúk panovníka Františka Jozefa I. 12. decembra 1861. Text prosbopisu vychádzal z martinského Memoranda. Požadoval uznanie slovenskej autonómie s vlastným snemom, zákonodarnými i výkonnými orgánmi na vlastnom slovenskom území – Okolí. Okolie sa malo vytvoriť z piatich čisto slovenských žúp (Trenčianska, Oravská, Turčianska, Liptovská a Zvolenská) a so Slováckmi obývaných častí

³⁵ Prípis Slovákov k Chorvátom, Srbom a s niektorými premenami k Rusínom a Rumunom. In: *Slovenské národné zhromaždenie v Turčianskom Sv. Martine 1861*. Zost. A. Sládkovič. Do tlače pripravil Fr. Hrušovský. Martin : Matica slovenská, 1941, s. 297.

³⁶ ŠVORC, Peter: *Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou (1919 – 1939)*. Prešov : Universum, 2003, s. 15-17.

³⁷ Prídavok. (Úverné listiny, plnomocenstvá, návody, hlasy úradné, hromadné a súkromné; príписы mestu Sv. Martinu atp.) In: *Slovenské národné zhromaždenie...*, s. 235 - 297.

³⁸ Denník slovenského národného zhromaždenia v Turčianskom Sv. Martine dňa 6. a 7. júna 1861. In: *Slovenské národné zhromaždenie v Turčianskom Sv. Martine 1861*. Zost. A. Sládkovič. Do tlače pripravil Fr. Hrušovský. Martin : Matica slovenská, 1941, s. 172.

³⁹ WINKLER, Tomáš: Škultéty a Memorandum. In: ŠKULTÉTY, Jozef: *Memorandum národa slovenského 1861*. Martin : Matica slovenská, 2001, s. 42.

d ďalších deviatich žúp. Správnymi a samosprávnymi jednotkami sa mali stať namiesto žúp okresy, v celkovom počte šesťnásť, s centrami v Trnave, Senici, Novom Meste nad Váhom, Nitre, Trenčíne, Žiline, Martine, Dolnom Kubíne, Liptovskom Mikuláši, Banskej Bystrici, Bátovciach, Zlatých Moravciach, Veľkej Revúcej, Novohrade, Prešove a Košiciach. Vymedzenie presných hraníc Okolia určoval § 3 takto: „*Ohľadne presného ohraničenia Hornouhorského slovenského dištriktu a jeho 16 okresov začnú sa uskutočňovať ihneď potrebné práce, a to prostredníctvom osobitnej komisie a výsledky sa predložia na Naše schválenie.*“⁴⁰

Rezolúciou zo 17. februára 1863 panovník požiadavky slovenského Okolia neprijal. Súhlasil len s tým, aby sa slovenské požiadavky zohľadnili pri vypracovaní národnostného zákona, čo v podstate znamenalo, že pôvodný plán memorandistov získať osobitné štátoprávne postavenie Slovenska sa nezrealizoval.

Po rakúsko-maďarskom vyrovnaní roku 1867 sa zmenilo postavenie Slovákov i ostatných nemaďarských národností v Uhorsku. Požiadavky jednotlivých národností sa prispôbovali novým politickým pomerom. V slovenskom prostredí sa tak stretávame napríklad i s požiadavkami nejazykovými, t. j. napr. zaokrúhlenie žúp podľa národností. Išlo o dve petície slovenských obyvateľov. V prvom prípade koncom januára 1868 podpísali obyvatelia 21 spišských obcí petíciu zostavenú Martinom Čulenom a Pavlom Koperdanom. Žiadali v nej o. i. národnú rovnoprávnosť a zaokrúhlenie žúp podľa národností, čím sa odklonili od požiadavky vyčlenenia samostatného slovenského Okolia ako autonómneho národného územia.⁴¹ Hlavne tento fakt kritizoval autor Memoranda Štefan Marko Daxner.⁴² Na druhej strane podporoval takéto akcie a vyzýval Slovákov na ostatnom slovenskom území k podobným petičným prejavom. Druhá petícia, uhorskému snemu ju prostredníctvom Adolfa Dobrianskeho predložilo 23. mája 1868 dvadsaťpäť liptovských miest a obcí, bola obsahovo v podstate totožná so Spišskou. Ako Spišská tak aj Liptovská petícia skončila neúspechom a zamietnutím zo strany Pešti.⁴³

Memorandovú požiadavku slovenského Okolia sa pokúsil obhájiť Jozef Hložanský uverejňujúc sériu článkov v Pešťbudínskych vedomostiach v roku 1868 pod názvom *História slovenského národa*. Hložanský sa snažil dokázať, že požiadavka slovenského Okolia je opodstatnená, pretože sa zakladá na historickom štátovom členení Uhorska. Uhorsko sa ako štát, podľa Hložanského, utvorilo zo štyroch historických území – z Chorvátska, Sedmohradska, Zadunajského okolia, resp. Drievnej Panónie a Bieleho Uhorska. Biele Uhorsko s centrom v Nitre predstavovalo podľa neho pravlasť Slovákov. Vymedzil ho pravým brehom

⁴⁰ Návrh na privilegiálnu listinu na zriadenie a organizáciu osobitného Hornouhorského slovenského Okolia (dištriktu). In: *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998, s. 350.

⁴¹ K spišskej petícii pozri BOKES, František: *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848 - 1914, II., 1867 - 1884*. Bratislava : SAV, 1965, s. 55-57; CHALUPECKÝ, Ivan: Pramene k dejinám slovenského národného hnutia v rokoch 1860 - 1918 v archíve Spišskej župy. In: *Slovenská archivistika*, 3, 1968, č. 2, s. 244-245.

⁴² Daxnerovu kritiku uverejnili Pešťbudínske vedomosti 24. 3. 1868, bližšie pozri BOKES, František: *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848 - 1914, II., 1867 - 1884*. Bratislava : SAV, 1965, s. 61-64.

⁴³ ŠVORC, Peter: *Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou (1919 - 1939)*. Prešov : Universum, 2003, s. 23; BOKES, František: *Dejiny Slovenska a Slovákov od najstarších čias po oslobodenie*. Bratislava : SAVU, 1946, s. 249-250.

Tisy, ľavou stranou Dunaja, riekou Moravou a na severe hrebeňmi Karpát.⁴⁴ Hložanský tak zreteľne začlenil do slovenského územia na jeho východe všetky východoslovenské stolice, nepochybujúc o ich slovenskosti.

6. december 1868 a podpísanie národnostného zákona panovníkom znamenal pre Slovákov, aspoň načas, koniec myšlienok o vlastnom autonómnom slovenskom území a začiatok formulovania úvah, ako udržať myšlienku slovenského národa vôbec. Národnostný zákon bol navonok síce liberálny, pretože hovoril o rovnoprávnosti všetkých občanov Uhorska, ale len ako príslušníkov jednotného maďarského politického národa. Vo svojej podstate otvorene prezentoval skutočnosť, že Maďari, ako príslušníci vládnuceho národa, sa o svoju moc nemienia deliť s ostatnými národnosťami.

Vymedzenie slovenského územia zahŕňalo v sebe aj problematiku slovensko-rusínskeho rozhrania. Slovenskí národovci (inteligencia) sa ňou zaoberali aj na konci 19. storočia. V tejto súvislosti je potrebné poukázať na polemiku prebiehajúcu na stránkach Slovenských pohľadov, do ktorej sa zapojili František Vítázoslav Sasinek,⁴⁵ historizujúci kňaz Štefan Mišík⁴⁶ a Jozef Škultéty.

Škultéty svoje názory na túto otázku prvýkrát prezentoval v Slovenských pohľadoch v roku 1895 v článku *Akej viery sú Slováci*.⁴⁷ Súhlasne reagoval na článok v Cirkevných listoch č. 5 (1895), v ktorom autor J. Mrva konštatoval, že prvý, kto upriamil pozornosť na slovenských kalvínov, bol Pavol Jozef Šafárik v práci *Slovanský národopis* z roku 1842. Spomenul peštiansky maďarský časopis *Protestáns egyh. és isk. Lap*, ktorý v č. 7/1895 písal o existencii ôsmich slovenských kalvínskych zborov v hornej časti užského kalvínskeho seniorátu, pretože sa v ich blízkosti nevyskytovali slovenské evanjelické zbory.⁴⁸

Šafárikovou chybou však bolo, podľa Škultétyho, že v Slovanskom národopise uvádzal len Slovákov katolíkov a protestantov, a pritom zabudol na Slovákov-uniatov. Inými slovami, nielenže neuviedol časť príslušníkov slovenského národa, ale upustil od pomerne rozsiahleho územia severovýchodného Slovenska ako slovenského územia. Jozef Škultéty preto upozornil na recenziu Slovanského národopisu od ruského slavistu, jazykovedca, etnografa I. I. Sreznevského, ktorý v roku 1841 pri etnografických a jazykovedných výskumoch precestoval aj územie severovýchodného Slovenska. Sreznevskij v recenzii uviedol, že: „na východe vytvoril (Šafárik) z počtu Slovákov uniátov prešovskej eparchie (v stolicách Spišskej, Šarišskej a Zemplínskej), kdežto oni temer všetci len po viere nazývajú sa Rusínmi, ale po nárečí prináležia k Slovákom,“⁴⁹ čím opravil Šafárika v etnicite slovanského obyvateľstva severovýchodného Slovenska.

Škultéty pozitívne hodnotil Sreznevského výskum, v ktorom sa dopracoval k 200 000 slovenským uniátom. Tým zaradil k slovenskému národu veľký počet Slovákov žijúcich na východnom Slovensku, ktorí kvôli svojej náboženskej príslušnosti neboli väčšou časťou slovenskej verejnosti, vrátane jej inteligencie, pokladaní za Slovákov.

⁴⁴ BOKES, František: *Vývin predstáv o slovenskom území v 19. storočí*. Martin : Matica slovenská, 1945, s. 49-52.; *Dejiny Slovenska III*. Hlav. red. Samuel Cambel. Bratislava : SAV, 1992, s. 543.

⁴⁵ SASINEK, František Vítázoslav: Uhorskí Rusi. In: *Slovenské pohľady*, 1906, Sošit 11, s. 639-646.

⁴⁶ MIŠÍK, Štefan: Akej viery sú Slováci? In: *Slovenské pohľady*, 1895, Sošit 9, s. 566-569; 1895, Sošit 10, s. 623-631.

⁴⁷ Šk. (ŠKULTÉTY, Jozef): Akej viery sú Slováci. In: *Slovenské pohľady*, 1895, Sošit 6, s. 382-384.

⁴⁸ Šk. (ŠKULTÉTY, Jozef): Akej viery sú Slováci. In: *Slovenské pohľady*, 1895, Sošit 6, s. 382-383.

⁴⁹ Citované podľa: Šk. (ŠKULTÉTY, Jozef): Akej viery sú Slováci. In: *Slovenské pohľady*, 1895, Sošit 6, s. 384.

Do polemiky s Jozefom Škultétym sa zapojil spišský historik a katolícky kňaz Štefan Mišík. V liste Škultétymu odmietol Sreznevského stanovisko prezentované Škultétym, že na území severovýchodného Slovenska žijú uniati, ktorí sú Slovákami a nie Rusínmi. Odmietavý postoj zaujal aj k názoru českého etnografa Aloisa Šemberu. Ten v roku 1876 uverejnil článok *Mnoho-li jest Čechů, Moravanů a Slováků a kde obývají*⁵⁰, v ktorom skonštatoval, že spišskí Rusíni sú v podstate Slovákami. V liste Škultétymu uviedol, že nemôže si jeho názor „osvojiť jednoducho preto, že medzi Rusmi a Slovákami vo Spiši, nakoľko mal som príležitosť poznať ich tu za mnoho rokov, je kmeňový rozdiel veľmi jasný, napriek tomu, že tunajší Rusi sú čo do mluvy hodne poslovenčení; no po 1) žiaden Rus spišský (na dedine) nevydáva sa za Slováka, ale vždy len za Rusnaka, poťažne Rusa a za takého považuje ho i každý Slováč. Jedinou výnimkou môžu byť asi obyvatelia Vernára a Telgártu, ktorí sú už celkom poslovenčení, natoľko, že v mluve ich neprichádzajú žiadne ruské slová a formy; 2) piesne spišských Rusov, stavba ich domov, kroj ženských atď. dostatočne potvrdzujú, že nie sú to Slováci, ale Rusi. 3) Nárečie spišských Rusov je síce hodne poslovenčené, ale neutratilo ešte mnohé ruské formy a slová, ako môže dosvedčiť každý znalec... V Šariši a Zemplíne sú Rusi menej poslovenčení, než vo Spiši; no za Slovákov ich nik nepovažuje, ako ma ubezpečovali mnohí tamejší kňazi... Tešme sa teda, že máme tak blízko našich bratov Rusov a neznávajme, čo je ich a nie naše. Ja som presvedčený, že otázka: či spišskí a zemplínski uniati sú Slováci, nebude nastolená, akonáhle bude koľko-toľko preskúmaná ich mluva, lebo potom každý nepredpojatý človek príde k presvedčeniu, že sú to vlastne Rusi.“⁵¹

Škultéty v reakcii na Mišíkov list vyjadril nesúhlas s jeho názorom, že všetci spišskí uniati sú Rusíni a nie Slováci, pričom v argumentácii sa znovu opieral o postoje českého etnografa Aloisa Šemberu a ruského historika Alexeja L. Petrova.

Otázka etnicity obyvateľov severovýchodného Slovenska a nájdenia národopisnej hranice medzi Slovákami a Rusínmi sa Škultétymu zdala oveľa zložitejšia, ako ju chápal Mišík. Podľa Mišíka, tvrdil Škultéty, by všetci gréckokatolíci boli v podstate Rusínmi a Slováci by tak obývali územie od Spiša na západ, dokonca už od gemerského Šumiaca. Komplikovanosť otázky slovensko-rusínskej etnickej hranice dokazuje aj fakt, že Izmail I. Sreznevskij v roku 1852 opravil svoje názory o počte slovenských uniátov v neprospech Slovákov. To však neznamenalo, že by Sreznevskij, a dokonca i Petrov považovali všetkých uniátov za Rusínov. Škultéty navyše poznamenal, že Mišík zabudol na také historické fakty, ako bol napr. nútený prechod či návrat protestantov v niektorých obciach severovýchodného Slovenska ku gréckokatolíckemu náboženstvu za vlády Márie Terézie. Protestanti sa nepovažovali za Rusínov, ale po tomto prechode či prinavrátení sa stali rusnákmi podľa svojej konfesie.

Mišík v reakcii na Škultétyho konštatácie síce pripustil v nasledujúcom čísle Slovenských pohľadov, že medzi uniattmi sú aj Slováci, no nie až v takom rozsahu, ako sa domnieval Škultéty. S nedôverou sa pozeral aj na údaje maďarských štatistík, slúžiacich na politické ciele. Štatistiky podľa Mišíka Rusínov úmyselne priradzovali k Slovákom „gréckokatolíckeho náboženstva, ktorých maďarismus bez hnevu a pomsty Ruska pohodlne smie pohltiť i stroviť“⁵². Nedôveroval tiež schopnostiam sčítacích komisárov pri rozlíšení rusínskych dialektov od slo-

⁵⁰ Článok bol uverejnený v *Časopise Musea kr. Českého*, 1876. Údaj čerpaný z Šk. (ŠKULTÉTY, Jozef): Akej viery sú Slováci. In: *Slovenské pohľady*, 1895, Sošit, 8, s. 502.

⁵¹ Šk. (ŠKULTÉTY, Jozef): Akej viery sú Slováci. In: *Slovenské pohľady*, 1895, Sošit, 8, s. 501.

⁵² MIŠÍK, Štefan: Akej viery sú Slováci. In: *Slovenské pohľady*, 1895, Sošit 9, s. 568.

venských v zmiešanom prostredí severovýchodného Slovenska. V závere príspevku pripomenul, že nie je veľa slovenských vzdelancov, odhodlaných skúmať dialektologické odchýlky a štatistický materiál priamo na tom území, ktorého sa to týka, a preto snáď ani niet mnoho slovenskej inteligencie, poznajúcej danú problematiku.⁵³

Určiť presný počet gréckokatolíkov Slovákov nebolo, ako to tvrdí aj Mišík, také jednoduché. Gréckokatolícka cirkev si aj v tomto období strážila svoje osobitosti. Medzi ne patrili aj špecifický jazyk používaný v obradoch, v modlitebných knižkách, katechizmoch či kalendároch. V gréckokatolíckych obradoch sa používala hlavne starosloviencina. Rusínske nárečie používali farári v kostoloch hlavne pri kázňach, pravdepodobne preto, aby im veriaci lepšie rozumeli. Toto nárečie sa chápalo ako reč ľudu, resp. ako reč na lepšie pochopenie. Slovenčina, ako je prezentovaná v oficiálnych cirkevných záznamoch – kanonických vizitáciách, sa v obrade ani pri kázňach nevyužívala.⁵⁴ Zistiť gréckokatolíkov Slovákov bolo preto náročné a mohlo sa to spraviť len dôkladným jazykovedným výskumom, skúseným jazykovedcom, ktorý by dokázal na zmiešanom slovensko-rusínskom území odlíšiť slovenské nárečia od rusínskych.

Polemika medzi Škultétym a Mišíkom na stránkach Slovenských pohľadov v roku 1895, tým, že argumenty im poskytovali výskumy neslovenských historikov, etnografov, jazykovedcov, ukazovala na veľmi slabé slovenské poznanie severovýchodného Slovenska samotnými slovenskými vzdelancami. Zároveň však, a čo bolo určite jej pozitívom, podnietila skúmanie a poznávanie tohto územia, resp. územia Slovenska vôbec.

K polemike medzi Škultétym a Mišíkom sa neskôr vrátil aj slovenský jazykovedec Samuel Czambel v práci *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*. Priklonil sa skôr k názoru Mišíka, keď uviedol: „*On premochol v sebe národnostné sebestvo a úprimne poukázal na základy, na jakých sa má vykonať rozhraničenie ruských obcí od slovenských.*”⁵⁵

V roku 1899 vykonal cestu po Šarišskej a Zemplínskej župe Ľudovít Bazovský,⁵⁶ ktorý sa mal možnosť zoznámiť s týmto národnostne zmiešaným prostredím. Svoje cestopisné skúsenosti priblížil v príspevku v Slovenských pohľadoch⁵⁷.

⁵³ MIŠÍK, Štefan: Akej viery sú Slováci. In: *Slovenské pohľady*, 1895, Sošit 9, s. 569.

⁵⁴ V kanonických vizitáciách z prelomu 70. a 80. rokov 19. storočia väčšina z 33 obcí Spišskej, Šarišskej a Zemplínskej župy priznala vykonávanie obradov v starosloviencine (lingva vetero-slavica). Len obce Kamienka, Legnava, Stariná, Vydraň, Vyšná Jablonka a Zbojné označili bohoslužobnú reč ako „slavo-ruthenica“ a obce Čirč, Kružlová, Príkra a Zbudská Belá ako „ruthenica“. Pri otázke na používanie jazyka pri kázňach len pri obci Sulín bola označená starosloviencina (vetero-slavica). V ostatných obciach sa využívala reč, ktorej veriaci rozumeli, t. j. „lingva ruthenica“ alebo „slavo-ruthenica“. Tá sa často označovala ako reč ľudu alebo ako reč materinská „lingva vernacula“. Bližšie pozri Archív gréckokatolíckeho biskupstva v Prešove (AGBP), fond Kanonické a dekanské vizitácie, r. 1877 – 1944. Kanonické vizitácie, inv. č. 478, r. 1877, A-Č; inv. č. 479, r. 1878, F-J; inv. č. 479, r. 1878, K-R; inv. č. 480, r. 1880 - 1882, S-Ž.

⁵⁵ CZAMBEL, Samuel: *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. I. Východoslovenské nárečie*. Martin : Knižtlačiarsky účastinársky spolok, 1906, s. 82.

⁵⁶ Dr. Ľudovít Bazovský (1872 – 1958), advokát, politik. Aktívny účastník slovenského národného hnutia, perzekvovaný uhorskými úradmi, 1918 člen výkonného výboru SNR, prvý novohradský župan, neskôr pôsobil v záujme maďarského iredentistického hnutia, za čo bol v roku 1935 odsúdený. Bližšie: *Slovenský biografický slovník*, I. zväzok, A – D, Martin 1986, s. 173.

⁵⁷ BAZOVSKÝ, Ľudovít: Nárečie viaceré zo Zemplína a zo Šariša. In: *Slovenské pohľady*, 1900, Sošit 4, s. 205-206; Pozri aj: ŠVORC, Peter: *Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatkou Rusou (1919 - 1939)*. Prešov : Universum, 2003, s. 40-41.

Začiatkom 20. storočia, konkrétne v roku 1903, vydala Národopisná spoločnosť československá knihu českého vedca európskeho významu, historika, archeológa, etnografa a antropológa Lubora Niederleho pod názvom *Národopisná mapa uherských Slovákov*. Autor v nej na základe uhorskej štatistiky z roku 1900 zmapoval slovenské osídlenie, a s tým súvisiace osídlenie ostatných národností a ich premiešanosť v Uhorsku. O úspechu Niederleho knihy svedčí fakt, že do začiatku prvej svetovej vojny bol náklad knihy rozobraný a jej tretie vydanie, z ktorej sú použité nasledujúce informácie, vyšlo hneď po vzniku Československej republiky v roku 1919.

Niederle sa v práci zamerával na slovenské osídlenie stolíc celistvo obývané Slovákami. Tak si musel všimnúť aj slovensko-rusínsku etnickú hranicu. Slováci kompaktné obývali 16 stolíc: „*Prešpurok, Nitra, Tekov, Hont, Zvolen, Trenčín, Turec, Orava, Liptov, Spiš, Šaryš, Zemplín, Užhorod, Abauj-Torna, Gemer, Novohrad*“.⁵⁸

Niederle bol dobre oboznámený s dovtedajšími výskumami a diskusiami k slovensko-rusínskym etnickým hraniciam. Uvedomoval si, že presnú slovensko-rusínsku národopisnú hranicu sa mu nepodariť stanoviť. Príčinu videl v dlhoročnom susedstve a premiešanosti oboch národností, preto aj napísal: „*Na miestech, kde se Rusové se Slováci stýkají, je ethnografovi, který chce v úvahu bráti nejen jazyk, ale i víru, politické smýšlení, mravy, kroj atd. dosud velmi těžko, ba nemožno, stanoviti hranici obou národů. Jsout' zde mnohé kraje s dialekty rázu přechodního, jež jsou původu sekundárního a máji mimo to i zřejmé vlivy polské (na př. v přízvuku), jsou obce, jejichž obyvatelé hovoří sice po slovensku, ale víru mají pravoslávnu (uniatskou), nebo obce, jejichž kroj a celý byt je více ruský, ale probouzející se vědomí národní v rozporu s jazykem. Proto pochopujeme, že o hranici slovenskoruskou udržují se v literatuře spory, zejména pokud se týka slovenských končin Zemplína, Spiše, Šaryše a Užhorodu.*“⁵⁹

Do polemík k slovensko-rusínskej etnickej hranici sa Lubor Niederle zapojil aj priamo svojimi článkami uverejnenými v Slovanskom prehľade V. (1903), resp. Slovanskom prehľade VI. (1904) a v Národopisnom věstníku československom II. (1907) s cieľom nielen doplniť údaje, ktoré poskytol už vo vyššie uvedenej práci, ale predovšetkým prehľadne a komplexne zaujať stanovisko k problematike slovensko-rusínskej hranice. Hranicu posunul nepatrne na východ, ako dôkaz toho, že rusínska národnosť ustupovala pred slovenskou. Začínal s ňou v Užhorode, kde sa stretávali tri národnosti – slovenská, rusínska a maďarská. Vymenoval obce s vyše 50% obyvateľstva rusínskej národnosti, a tvoriace slovensko-rusínsku hranicu.⁶⁰

⁵⁸ NIEDERLE, Lubor: *Místopis a národnostní statistika obcí slovanských. (III. zkrácené a upravené vydání knihy prof. dr. L. Niederla „Národopisná mapa a statistika uh. Slováků na základě sčítání lidu z r. 1900“)*. Praha : Společnost Národopisného musea Československého, 1919, s. 5.

⁵⁹ NIEDERLE, Lubor: *Místopis a národnostní statistika obcí slovanských. (III. zkrácené a upravené vydání knihy prof. dr. L. Niederla „Národopisná mapa a statistika uh. Slováků na základě sčítání lidu z r. 1900“)*. Praha : Společnost Národopisného musea Československého, 1919, s. 16-17.

⁶⁰ Išlo o obce Domanince, Nevický /Nevickoe/, Kamenica, Voročov, Perečín /Perečyn/, Dubrinič /Dobrynyč/, Novoselica, Beňatina, Zausina /Zavosina/, Ruský Hrabovec, Ruská Bystrá, Hrabová, Strihovce, Poruba pod Vihorlatom, Valaškovce, Kolonica, Stakčín, Pichne, Pčoliné, Čukalovce, Nižná Jablonka, Rokytov pri Humennom, Brestov nad Laborcom, Ruská Kajňa, Oľka, Prituľany, Piskorovce, Ruská Poruba, Závada, Pucák /Korunková/, Vojtovce, Potočky, Breznička, Bukovce, Vyškovce, Duplín, Krušinec, Rakovčík, Hrabovčík, Vyšný Svidník, Jurkova Voľa, Kurimka, Beloveža, Andrejová, Šarišské Čierne, Cigla, Niklová /Mikulášová/, Hutka, Nižná Polianka, Jedlinka, Komloša /Chmeľová/, Bechero, Ondavka. NIEDERLE, Lubor: K sporu o ruskoslovenské rozhraní v Uhrách. In: *Slovanský přehled. Sborník statí, dopisův a zpráv ze života slovanského*, 5, 1903, s. 346.

Slovenské ostrovy uvádzal presne tie isté ako v Miestopise, ale konkretizoval ich tým, že vymenoval všetky obce nachádzajúce sa v ich rámci.⁶¹ Svoje závery doplnil ešte vymenovaním rusínskych ostrovov v slovenskej oblasti. Niederlemu sa jasne ukázalo, že pri porovnaní výsledkov sčítania obyvateľov z roku 1890 a z roku 1900 nastali značné rozdiely. Štefan Mišík, ktorý Niederlemu pomáhal pri spracovaní mapy Spiša a Šariša, bol toho názoru, že tieto disproporcie vznikli hlavne nedbanlivosťou uhorského úradníctva, ktoré zapísalo niektoré obce v roku 1890 za rusínske, ale v roku 1900 už za slovenské alebo naopak. Niederle súhlasil s Mišíkom, ale podľa neho tu dochádzalo ešte k ďalšiemu javu, a to k poslovenčeniu rusínskych obcí z dôvodu dlhodobého susedstva a premiešanosti so slovenským obyvateľstvom. Samo rusínske obyvateľstvo v dôsledku slabého národného povedomia sa hlásilo za slovenské, čo pripúšťal aj Mišík. Náboženstvo ako rozoznávaci faktor na týchto zmiešaných územiach už podľa Niederleho nebolo možné využiť.

Niederle prejavoval spokojnosť nad tým, že výskumy k danej problematike pokračujú (Mišík, Škultéty a i.) a snažil sa svojimi znalosťami i skúsenosťami pomáhať slovenským vedcom. Tak napr. v *Národopisnom věstniku českoslovanskom* uverejnil mapy Spišskej, Šarišskej, Zemplínskej a Užhorodskej stolice. Išlo o grafické zobrazenie výsledkov výskumu Sama Czambela do mapiek príslušných stolíc, ktoré v jeho práci *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov* absentovalo.⁶²

Začiatkom 20. storočia sa lingvistickým výskumom na Slovensku (podrobným zameraním na východné Slovensko) zaoberal Samuel Czambel. Mal v zámere pokračovať vo vedeckom jazykovom bádani aj na ďalších územiach Slovenska. Z knižne pripravovaného diela *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov* mu však vyšiel len prvý zväzok týkajúci sa východného Slovenska.⁶³

V uvedenej práci Samuel Czambel rozdelil východoslovenské územia na dva celky – širšie a užšie východoslovenské územie. Nevnímal ich však ako samostatné zemepisné a politické celky, t. j. také, ktoré nemali samostatný vývoj, ale vždy ako súčasť väčšieho štátneho útvaru. Pod širším východoslovenským územím rozumel územie vplyvu „*východoslovenskej reči*“, majúc na zreteli Spiš, Šariš a slovenské časti Zemplína, Abova a Užskej stolice, t. j. územie, ktoré nebolo čisto maďarské. Do užšieho východoslovenského územia zahŕňal tie oblasti uvedených stolíc, kde obyvateľstvo používalo „*východoslovenskú reč*“ a v práci ich bližšie určil.

Východoslovenské územie bolo podľa Czambelových výskumov osídlené Slovákmi, Poľiakmi, Nemcami, Rusínmi a Maďarmi. Uviedol všetkých 679 obcí a osád, geograficky súvislo obývaných Slovákmi (celkovo 387 000 obyvateľov), predstavujúce spomínané územie „*východoslovenskej reči*“. ⁶⁴ Czambel vytýčil hranicu „*východoslovenskej reči*“, vymenujúc

⁶¹ V prvom prípade ide o obce Havranec, Dlhoňa, Svidnička, Kružlová, Kapišová. Druhý ostrov tvoria Vyšný a Nižný Komárnik, Krajná Bystrá, Bodružal, Kožuchovce, Miroľa, Pstriná, Gribov, Miková, Driečna /v r. 1964 zlúč. z obcou Vladiča/, Horná a Dolná Vladiča, Malá Poľana, Staškovce, Havaj, Makovce a Bystrá. Bližšie pozri NIEDERLE, Lubor: K sporu o ruskoslovenské rozhraní v Uhrách. In: *Slovanský přehled. Sborník statí, dopisův a zpráv ze života slovanského*, 5, 1903, s. 346 - 347.

⁶² NIEDERLE, Lubor: Nová dáta k východní slovenské hranici v Uhrách. In: *Národopisný věstník českoslovanský*, 2, 1907, s. 1-3.

⁶³ CZAMBEL, Samuel: *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. I. Východoslovenské nárečie*. Martin : Knižtlačiarisky účastinársky spolok, 1906, 624 s.

⁶⁴ CZAMBEL, Samuel: *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. I. Východoslovenské nárečie*. Martin : Knižtlačiarisky účastinársky spolok, 1906, s. 53 - 56.

obce uzatvárajúce územie „*východoslovenskej reči*“. Tie boli zároveň ešte aj súčasťou územia vplyvu „*východoslovenskej reči*“.⁶⁵

Czambel do územia „*východoslovenskej reči*“ zahrnul len tie obce, ktoré mali relatívnu väčšinu slovenského obyvateľstva. Ostatné, s prevažne inorečovým obyvateľstvom, zaradil do tzv. inorečových ostrovov v rámci slovenského územia. Tak napr. medzi rusínske ostrovy patrili obce Renčišov, Miklušovce, Rešov, medzi poľské ostrovy Topoľovka, Jesenovce atď. Menovite uviedol aj obce tvoriace slovenské ostrovy, nachádzajúce sa v širšom východoslovenskom území, t. j. v inorečovom prostredí. Išlo o obce Lenartov, Stebnícka Huta, Duplín, Mestisko, Stročin, Tisinec, Okružle, Radoma, Choča /Chotča/, Stropkov, Brežnica /Breznička/ ležiace v rusínskom jazykovom prostredí.⁶⁶

⁶⁵ Severnú hranicu od Popradu až po Užhorod tvorili obce Gánovce, Hozelec, Farkašovce /Vlková/, Viľkovce /Vlkovce/, Hradisko, Dvorce, Závada, Vyšné Repaše, Brutovce, Nižný Slavkov, Vysoká, Hamborek /Brezovička/, Brezovica, Poloma, Zdravce /Šarišské Dravce/, Šenviz /Krásna Lúka/, Pusté Pole, Gromoš /Hromoš/, Plavnica, Plaveč, Lubotíňa /Lubotín/, opäť Pusté Pole, Kamenica, Lúčka, Červenica /Červenica pri Sabinove/, Pečovská Nová Ves, Sabinov, Tolčemeš /Šarišské Sokolovce/, Bodolak /Bodovce/, Balpotok /Babin Potok, v r. 1991 pričl. k obci Terňa/, Mošurov, Demjata, Raslavice, Vaniškovce, Osikov, Fričkovce, Bartošovce, Herchnicht /Hertník/, Šiba, Hervartov, Richvald, Bardejov, Mokroluh, Rokytov, Tarnov, Sveržov, Gaboltov, Zlaté, Zborová /Zborov/, Smilno, opäť Zborov, Dluholuka /Dlhá Lúka/, Bardejovská Nová Ves, Komárov, Hažlín, Hrabovec, odtiaľ ide hranica pobrežím Tople: Poliakovce, Dubinné, Kurima, Kučín, Porúbka, Harhaj, Kručov /Vyšný Kručov/, Marhaň, Lascov, Brezov, Kalnist /Kalnište/, Lužany, Kračúnovce, Železník, Mičakovce, Babie, Vlača, Megeš /Medzianky/, Hanušovce nad Topľou, Bystré, Čierne nad Topľou, Skrabské. Odtiaľ už nevedel hranicu tokom Tople. Nasledovali obce (osady) Dobrá, Trepec /obe obce v r. 1966 pričl. k obci Kvakovce/, Keľča, Petejovce /v r. 1964 pričl. k obci Turany nad Ondavou/, Turiany /Turany nad Ondavou/, opäť Keľča, Ďapalovce, Nižná Sitnica, Vyšná Sitnica, Hrožník /Rohožník/, Petrovce /v r. 1944 pričl. k obci Pakostov/, Pakostov, Hrubov, Zbudský Hrabovec /Hrabovec nad Laborcom/, Zbudské Dlhé, Krivé /Slovenské Krivé/, Papín, Zubné, Adidovce, Snina, Belá nad Cirochou, Dlhé nad Cirochou, Modrá /Modrá nad Cirochou/, Kamenica /Kamenica nad Cirochou/, Kamienska, Pcičie /Ptičie/, Chomec /Chlmeč/, Porúbka (v Humenskom okrese), Vinné, Kaluša /Kaluža/, Klekočov /Klokočov/, Kusín, Jovsa, Vyšné Remety, Hámre /Remetské Hámre/, Vyšná Rybnica, Chlivišče /Hlivištia/, Podhorodie /Podhorod/, Choňkovce, Koňuš, Prikopa /Priekopa/, Porúbka (v Sobranskom okrese), Kolibabovce, Koromľa, Huta (v Užskej stolici), Petrovce (v Užskej stolici), Husák, Karčava /Křava/, Vyšné Nemecké, Ungvár /Užhorod/. Južnú hranicu od Popradu po Užhorod tvorili obce Ceplica /Spišská Teplica/, Batizovce, Gerlachov, Štôla, Mengusovce, Lučivná, Vyšná a Nižná Šuňava, Vikartovce, Kraviany /Kravany/, Kubachy /Spišské Bystré/, Hranovnica, Stracené /Stratená/, Imrichovce a Ištvanovce /obe obce zlúč. v r. 1933 do obce Dedinky/, Hnilec, Štilbach /v r. 1926 pričl. k obci Henclová/, opäť Hnilec, Hnilčík, Koterbachy /Rudňany/, Macijovce /Matejovce/, Chrasc /Chrasť nad Hornádom/, Vitkovce, Olcnavá, Kolenovce /Kolinovce/, Kropachy, Žakarovce, Margecany, Jaklovce, Veľký a Malý Folkmár, Prafundorek, Araňidka /Zlatá Idka/, Reka /v r. 1907 pričl. k obci Zlatá Idka/, Poproč, Rudno /Rudník/, Nováčany, Hodkovce, Bukovec, Baška, Lorinčík /v r. 1976 pričl. ku Košiciam/, Kišida /Malá Ida/, Šaca, Bužinka, Sakal /Sokolany/, Bočar /Bočiar/, Belža, Gyňov, Nadoždž /Trstené pri Hornáde/, Skároš, Holoház /Hollóháza/, Fizer /Füzerkómlós/, opäť Skároš, Salancká Huta /Slanská Huta/, Silvaš /Slivník/, Kuzmice, Lastovce, Veľký a Malý Kazimír, opäť Lastovce, Klečenov /Zemplínska Nová Ves/, Baranč /Zemplínsky Branč/, Bodzašujlak /Novosad/, opäť Baranč, Garaňa /Hraň/, Petrikovce, Malčice, Markovce, Slavkovce, Stretavka, Stretava, Kapušianske Pavlovce /Pavlovce nad Uhom/, Tegeňa /Ťahyňa, v r. 1960 pričl. k obci Pavlovce nad Uhom/, opäť Pavlovce, Vysoké /Vysoká nad Uhom/ (v Užskej stolici), Bežovce, Lekárt /Lekárovice/, opäť Bežovce, Záhor, Ungvár /Užhorod/. Bližšie pozri CZAMBEL, Samuel: *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. I. Východoslovenské nárečie*. Martin : Kníhtlačiarsky učastinársky spolok, 1906, s. 56-57.

Czambelove slovenské územie sa odlišovalo od slovenského územia Niederleho tým, že uvádzal asi o sto slovenských obcí menej ako Niederle. Czambel mal pre to vlastné vysvetlenie. Príčinu odlišnosti v počte obcí videl jednoznačne v postupe pri sčítavaní obyvateľstva v rokoch 1890 a 1900, ktoré bolo podľa neho obtiažne z dôvodu, že „*Poliaci, Rusi a Nemci východoslovenského územia učia sa usilovne po východoslovensky, nie z lásky k slovenskej reči, ani nie preto, že by ona mala nejaké výsady, ale zo životnej potreby. Okolnosti za sto a sto rokov utvorily sa tak na východoslovenskom území širšom, že východná reč slovenská stala sa prostredkovacou rečou medzi žijúcim tam rôznorodým obyvateľstvom.*“⁶⁷ Aj preto mohol Czambel napísať o Rusínoch, ktorých lokalizoval do celého širšieho východoslovenského územia, ale hlavne severovýchodne a východne za hranicou užšieho východoslovenského územia, že v Spišskej a Šarišskej stolici im úrady nepriznávajú skutočnú národnosť a „*kde sa tomu nezoprú cirkevné úrady grécko-katolícke, všade ich vydávajú za Slovákov... Obyvatelia ich veľa rás stoja o to, aby boli popísaní za Slovákov.*“⁶⁸ Pri porovnaní vlastných výskumov s výsledkami sčítania obyvateľstva z roku 1900 Czambel dospel k poznaniu, že až 72 rusínskych obcí s 22 499 obyvateľmi bolo považovaných či už za čiastočne alebo za čisto slovenské.⁶⁹

K rozpoznávaniu rusínskych obcí od slovenských Czambel uviedol: „*Oddeľujúc ruské (rusínske – pozn. P. K.) obce od slovenských, neopieral som sa ani o pomery vierovyznaňské, ani o priznanú národnosť pri popise z r. 1900, ale jedine o rozdiely, jaké sa javia medzi rečou uhorských Rusov a východných Slovákov; rečové rozdiely považujem za jediné oprávnené delidlo pri určovaní národností ruskej a slovenskej.*“⁷⁰

⁶⁶ CZAMBEL, Samuel: *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. I. Východoslovenské nárečie*. Martin : Knihotlačiarsky účastinársky spolok, 1906, s. 59-60.

⁶⁷ CZAMBEL, Samuel: *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. I. Východoslovenské nárečie*. Martin : Knihotlačiarsky účastinársky spolok, 1906, s. 61.

⁶⁸ CZAMBEL, Samuel: *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. I. Východoslovenské nárečie*. Martin : Knihotlačiarsky účastinársky spolok, 1906, s. 75.

⁶⁹ Išlo o obce Beňadikovce, Krajná Bystrá, Stropkovské Bystré, Bodružal, Bogľarka /Bogliarka/, Bokša /Baňa/, Brusnica, Bzané /Bžany/, Cabov, Cerniny /Cernina/, Dedačovce /Dedačov/, Detrich /Detrik/, Dolhoňa /Dlhoňa/, Šarišská Driečná /v r. 1964 zlúč. z obcou Vladiča/, Zemplínska Driečná /v r. 1964 zlúč. z obcou Vladiča/, Ďurďoš, Gavraneč /Havraneč/, Girovce, Gribov, Hanigovce, Havaj, Helcmanovce, Stropkovský Hrabovec, Inovce, Jakušovce, Kapišová, Kelbovce /Kolbovce/, Koblňnica /Kobylnice/, Kolšov /Kojšov/, Nižný a Vyšný Komárnik, Kožuchovce, Krempach pri Ľubovni /Kremná/, Krišlovce, Krivé, Kružľová, Ladoňová, Lutina, Makovce, Malcov, Maškovce, Miková, Miroľa, Mrázovce, Olejníkov, Nižné a Vyšné Oľšavy, Onokovce /Onokovcy/, Poľana /Mála Poľana/, Nechvál'ova Poľanka /Nechvál'ova Polianka/, Príkra, Prosačovce /Prosačov/, Pstriná, Regetovka, Remeniny, Nižné Repaše, Rovné, Šarišské Staškovce, Zemplínske Staškovce, Stebník, Suché, Svidničky /Svidnička/, Šandal, Šarišský Štiavnik, Štefanovce, Tokajík, Torysky, Valkov, Nižný a Vyšný Vladič /Vladiča/, Závadka. Bližšie pozri CZAMBEL, Samuel: *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. I. Východoslovenské nárečie*. Martin : Knihotlačiarsky účastinársky spolok, 1906, s. 76.

⁷⁰ Na základe jazyka potom k rusínskym obciam počítal v Spišskej stolici Folvark /Stráňany/, Helcmanovce, Hondermarek /Hodermark/, Stotince, Jakubany, Jarabina, Kamienka, Kolšov /Kojšov/, Krempach /Kremná/, Veľký Lipník, Litmanová, Mnišek, Oľšavica, Osturňa, Poráč, Nižné Repaše, Nižné a Vyšné Slovincy, Sulín, Torysky a Závadku, teda 20 obcí. Do Šarišskej stolice zaradil ako rusínske obce Andrejovu, Bajerovce, Becherov, Belejovce, Belovežu, Beňadikovce, Krajnú Bystrú, Blažov, Bodružal, Bogľarku /Bogliarka/, Brezuvku /Brezovka/, Cerniny, Cigeľku, Ciglu, Čierne Krajné, Čierne na Makovici, Čirč, Dobroslavu, Dolhoňu /Dlhoňa/, Dubovú, Dzurdoš /Ďurďoš/, Fijaš, Fričku, Gavraneč /Havraneč/, Geralt /Gertaltov/, Gerlachov,

Czambel si uvedomoval, že vo všeobecnosti sa na Slovensku prijímal fakt, že slovenská reč je katolíckou, t. j. že sa stotožňuje rímskokatolícke vierovyznanie so slovenskou národnosťou a gréckokatolícke s rusínskou národnosťou. S týmto faktom nemohol súhlasiť a na základe ukážok východoslovenských nárečí, ktoré vo svojej práci uvádzal, ho vyvracal na jazykovom základe. Zdôrazňoval, že aj keď bola obec vnímaná (napr. aj na základe sčítania z roku 1900) ako slovenská, na základe jeho jazykového kritéria bola „jasne“ rusínska, napr. obec Onokovce. Tak dospel k väčšiemu počtu rusínskych obcí, než sa uvádzalo podľa konfesie.

Problematika slovenského etnického priestoru a jeho vnímania slovenským obyvateľstvom v minulosti je úzko prepojená s problematikou vzniku a vývinu slovenskej nacionálnosti, pretože vymedzenie etnického územia prispievalo k vyhraňovaniu a napĺňaniu politickej identity a individuality.

Národnostná politika Uhorska v 19. storočí smerovala k cieľu vytvoriť etnicky čistý maďarský štát. Nemaďarské národnosti, viac alebo menej početnejšie, boli v rovnakej pozícii, vystavené rovnakému národnostnému útlaku. Práve v takýchto podmienkach obyvateľstvo viac vnímalo svoj národnouvedomovací a národnoidentifikačný pohyb. Vtedy sa intenzívnejšie aktivizovali predstavitelia jednotlivých národov a formulovali požiadavky na uznanie národnej svojbytnosti. Medzi národné požiadavky patrili aj žiadosti o uznanie vlastného etnického územia, čo podmieňovalo, že predkladatelia požiadaviek už v 19. storočí mali predstavy o životnom priestore svojho etnika. Ich názory, kam až siahla slovenské územie na východ, však neboli jednotné a v priebehu rokov sa často menili v závislosti od získaných poznatkov – štatistických údajov (sčítaní obyvateľstva), historických, etnografických či lingvistických výskumov.

Recenzent: prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.

Gribov, Hajtovku, Hanigovce, Hrabovčik, Hrabské, Hradisko, Hunkovce, Livovskú Hutu, Hutky, Jakoviany /Jakovany/, Jastrabie /Šarišské Jastrabie/, Jedlinku, Nižnú a Vyšnú Jedľovú, Kapišovú, Kečkovce, Kyjov, Koblňnicu /Koblňnice/, Nižný a Vyšný Komárnik, Komlošu /Chmeľová/, Korejovce, Kožany, Kožuchovce, Krivé, Kríže, Krušinec, Kružlov, Kružľovú, Kurimku, Kurov, Ladomirovú, Legnavu, Malý Lipník, Lipovú, Livov, Ľutinu, Lukov, Maľcov /Malcov/, Matiašku, Matysovú, Matovce, Medvedie, Mergešku /Nová Polianka/, Miklušovce, Vyšný a Nižný Mirošov, Mirošu, Mlynárovce, Niklovú /Mikulášová/, Obručné, Olejníkov, Oľšavku, Ondavku, Nižný a Vyšný Orlík, Orlov, Ortuľovú, Nižnú a Vyšnú Pisanú, Pitrovú /Petrová/, Poľana /Malá Poľana/, Vyšné a Nižné Polianky, Krajnú Porúbku, Potoky, Prikrú, Prosačovce /Prosačov/, Pstrinú, Rakovčik, Regetovku, Remeniny, Renčišov, Rešov, Rovné, Roztoky, Snakov, Soboš, Starinu, Štebník, Suchú, Sulín, Svidničku, Vyšný a Nižný Svidník, Šambron, Šapinec /v r. 1964 pričl. k obci Okružle/, Šarbov, Šašová, Šarišský Štiavnik, Šemetkovce, Šomu /Drienica/, Štefurov, Štelbach /Tichý Potok/, Vyšný a Nižný Tvarožec, Ujak /Údol/, Vágrinec, Valkovce, Vápeník, Varadku, Vavríne, Veneciu /v r. 1944 pričl. k obci Lukov/, Vislavu, Vyškovce, Jurkovu Voľu, Ruskú Voľu (v Toplianskom okrese), Ruskú Voľu (v Toryskom okrese), Závadku, Žatkovce /v r. 1991 pričl. k obci Geraltov/, spolu 136 obcí. Pri Zemplínskej a Užskej stolici Czambel uviedol, že za hranicou užšieho východoslovenského územia sú rusínskymi obcami všetky okrem troch slovenských, a to Choči /Chotča/, Stropkova, Brežnice /Breznička/. CZAMBEL, Samuel: *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. I. Východoslovenské nárečie*. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1906 s. 78-79.

**Die slowakischen Persönlichkeiten und die ethnische Grenze
in der Nordostslowakei in der zweiten Hälfte
des 19. und in den ersten Jahren des 20. Jahrhunderts**

Zusammenfassung

Das Ziel der Minderheitspolitik Ungarns im 19. Jahrhundert war es, einen ethnischen ungarischen Staat zu bilden. Die einzelnen Minderheiten wurden, ohne Absicht auf ihre Größe zu nehmen, einer nationalen Unterdrückung ausgestellt. In dieser Situation wurden die politischen Vertreter der einzelnen Minderheiten aktiver und formulierten die Forderungen der nationalen Selbstständigkeit. Zu diesen Forderungen gehörte auch die Anerkennung des sogenannten ethnischen Raumes, auf dem die Mitglieder einer bestimmten Minderheit eine Mehrheit bildeten. In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts hatten die slowakischen politischen Repräsentanten bestimmte Vorstellungen vom slowakischen ethnischen Raum. Der Beitrag schildert die verschiedenen Meinungen über dem slowakischen ethnischen Raum im Osten und zeigt, wie sich diese während der Jahre dank vielen neuen Kenntnissen aus der Statistik (Volkszählungen), Geschichte, Volkskunde oder Linguistik entwickelten und veränderten.

(Preklad Lenka Almášiová)